

Madajczyk, Czesław

"The third reich. A new history", Michael Burleigh, Macmilan, 2000 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 33/4, 177-178

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Nie pomija także stosunku ludności polskiej do Kościoła katolickiego, przy czym podkreśla jej dużą religijność. Przynajmniej sporo nowych, mało znanych faktów.

Zaznaczyć trzeba, że dr Srebrakowski jest wobec opisywanych spraw emocjonalnie zaangażowany. Przestrzegając obiektywizmu i ścisłości opisywanych wydarzeń — jednocześnie występuje on jako obrońca praw mniejszości polskiej, jako zwolennik ukazywania i piętnowania wypadków, gdy działa się jej krzywda. Jest powściągliwy w słowach i sądach. Występuje jako rzecznik porozumienia polsko-litewskiego, jednak przy zachowaniu wszelkich praw mniejszości.

Kończąc, raz jeszcze trzeba podkreślić, że książka Aleksandra Srebrakowskiego to dzieło rzetelne i potrzebne, które systematyzuje i wzbogaca naszą wiedzę na temat powojennej historii mniejszości polskiej na Litwie. Należy życzyć Autorowi, ażeby pracę swą kontynuował i jak najszybciej przygotował zapowiadzaną książkę o dziejach Polaków na Litwie w ciągu ostatniej dekady.

Piotr Łossowski
Warszawa

Michael Burleigh, *The Third Reich. A new history*, Macmillan 2000, ss. 965

W języku polskim opublikowano wiele książek na temat narodowego socjalizmu, niemieckiej odmiany faszystów. Tematem kilku biografii u nas jest Hitler, ale historiografia światowa na jego temat liczy — wedle biuletynu „Newsletter” wydawanego przez amerykańskie World War Two Studies Association — około stu tys. publikacji (nr 64 z 2000 r., s. 255). Okres Trzeciej Rzeszy obejmuje też kilka syntez dziejów Niemiec pióra polskich badaczy. Wszakże najwięcej napisano u nas na temat wywołanej przez ten kraj wojny i dokonanych okupacji, nie mniej publikacji dotyczy zbrodni hitlerowskich, szczególnie ludobójstwa. Na polskim rynku wydawniczym brak jednak jakiegokolwiek monografii dziejów Trzeciej Rzeszy, które doczekały się już w świecie ważnych międzynarodowych dysput i odmiennych interpretacji. Ostatnio ukazała się na ten temat praca Michaela Burleigha *The Third Reich. A new history*, książka jednotomowa, będąca próbą pewnej reinterpretacji tego fragmentu międzynarodowej historii Niemiec. Autor jest historykiem angielskim, profesorem uniwersyteckim, mającym w dorobku badawczym książki o hitleryzmie — *The racial state, Death and Deliverance i Euthanasia in Nazi Germany* oraz ogólniejsze rozważania *Ethics and Extermination*. Dzieła te dobrze zostały przyjęte przez znawców problematyki. Przypisy do *The Third Reich...* obejmują w tej książce prawie 110 s., a selektywna charakterystyka bibliografii, wykazująca znakomite znanstwo literatury światowej, 15 ss. Autor zna dobrze dorobek badań historyków europejskich, amerykańskich i izraelskich nad Trzecią Rzeszą, faktografia stanowi mocną stronę jego książki. Do tekstu dołączono tylko 10 fotografii, na więcej nie pozwoliła objętość książki. Ich dobór nie może nie być dyskusyjny, żadna z tych fotografii nie dotyczy Polski.

Recenzowaną książkę cechuje szerokość spojrzenia na krótki, ale jakże ważny „epizod” w historii Niemiec oraz umiejętność łączenia w całość wielkiego bogactwa wyników badań specjalistycznych. Autor docenia obok wielkiej polityki ciężkie doświadczenia zwykłych ludzi w Rzeszy i na terytoriach okupowanych, szczególnie te wynikłe z wojny. Książka zawiera też rozważania o charakterze moralnym (moralne załamanie, skutki transformacji wysoko rozwiniętego przemysłowo społeczeństwa w sercu Europy). Nazizm postrzegany jest nie tylko jako totalitaryzm, także jako pseudoreligia czy religia polityczna. Autor tej książki sięga do

praprzyczyn tego ruchu, koncentrując uwagę na ideologii rasizmu, gdyż system władzy został już dobrze rozpoznany i opisany przez badaczy przede wszystkim niemieckich. Doszukuje się on ich w okresie I wojny światowej oraz w czasach Republiki Weimarskiej. Wszak nie mniej ważna jest wspomniana reinterpretacja. Burleigh nie jest pierwszym historykiem, którego zainteresował aspekt religijny czy raczej pseudoreligijny w nazizmie, nawet wymienia traktujących o nim prekursorów. Niektórzy z nich uważają Holocaust za rezultat „kompleksu Mesjasza”. Ja także dostrzegam ten aspekt w studium opublikowanym ostatnio we wrocławskich „Studiach nad Faszyzmem”, uwzględniając go także w stalinizmie. Burleigha zainspirował do kontynuowania tej próby reinterpretacji dziejów Trzeciej Rzeszy również sekularyzm religijny rewolucji francuskiej.

Omawiana książka zwraca uwagę stopniem uwzględnienia problematyki polskiej podczas wojny (por. hasło Poland w indeksie) oraz godnym uznania docenieniem dorobku polskiej historiografii w omawianej tematyce. Przede wszystkim dotyczy to publikacji w językach niemieckim lub angielskim, a dotyczących okupacji i faszyzmu niemieckiego. Spośród zacytowanych prac dziesięciu historyków polskich Burleigh najszerzej wykorzystał wyniki moich badań. W sprawie postawy Polaków wobec okupanta Autor szczególnie wyważa słowa, gdy omawia ich stosunek do Żydów (s. 414). Odwołuje się do moich badań, konfrontuje je z u nas z prawie nieznaną książką amerykańskiego historyka Michaela Steinlaufa *Bondage to the Death. Poland and the Memory of the Holocaust* (New York 1997). Żałować należy, że nie wspomina się w recenzowanej pracy o roli Jana Karskiego i „Żegoty”, organizacji pomocy Żydom. W innym przypadku Autor nie dotarł do najnowszych ustaleń badawczych niemieckich i polskich, dotyczących przymusowych przemieszczeń ludności niemieckiej pod koniec wojny. Na s. 799 pisze on, że podczas „transferu” Niemców z Polski spośród 11 mln wypędzonych zmarło 2 mln 280 tys. Niemców. Tymczasem w starszych opracowaniach niemieckich preferowano liczbę 1 mln 600 tys. zmarłych i zamordowanych w różnych okolicznościach, a na zorganizowanej przeze mnie przed kilku laty konferencji na temat bilansu demograficznego Polski lat 1939-1950 niemiecki badacz Rudiger Overmanns z Wojskowego Instytutu Historycznego we Freiburgu oszacował te straty na 400 tys. Wielu badaczom ta ostatnia wydaje się najbardziej wiarygodna.

Książka Michaela Burleigha jest dziełem naukowym o randze europejskiej, pozwalającym na wnikliwsze niż dotychczas i wszechstronniejsze poznanie oblicza totalitaryzmu niemieckiego. Dużą korzyść przyniosłoby przetłumaczenie jej na język polski i udostępnienie naszym Czytelnikom.

Czesław Madajczyk
Warszawa

Pia Nordblom, *Fur Glaube und Volkstum. Die katholische Wochenzeitung, „Der Deutsche in Polen” (1934-1939) in der Auseinandersetzung mit dem Nationalsozialismus*, Ferdinand Schoningh, Paderborn-Munchen-Wien-Zurich 2000, ss. 758

Omawiana książka jest rozszerzoną wersją dysertacji doktorskiej, która została obroniana przez Pia Nordblom w 1995 r. na Uniwersytecie w Heidelbergu. Autorka przez następne kilka lat uzupełniała swoją pracę o nowe źródła i o nowe publikacje, jak i czyniła czasochłonne starania pozyskania sponsorów do wydania obszernej pracy. To że warto było rozprawę